

S z á m a d á s

Tünődve lapozom vissza a HID néhány idei számát, a május-júniusi kettős számot, aztán a korábbiakat ápriliséig, márciusig... s előttem fekszik ennek az új számnak anyaga is. Elgondolkozom azon a felelősségen, amelyet lelkiismeretemmel kell megvívni minden hónapban, harminc napon át újra és megint, hogy mi kerüljön a folyóiratba, milyen írás és melyik. Hogy kinek készül a HID, hol akar hatni és milyen eszközökkel.

Most könnyű lenne a szóhoz menekülni. A szavak függőnye varázseszköz tud lenni, a szófüggöny nálunk sokáig úgy takargatta a magyar betűvetés problémáit, mint a Rilke-i sorok lehelletes üzenete:

*Nem malmok ők, csupán piciny kövek
És mégis örölnek, ha kenyér kell...*

Ezt a szegényes szerepet — a szellemi kenyérszükségletét úgy értem — magyaráztuk így irodalmunkról, művészetünk-ről, bírálatunkról a „nebántsvirág” korszakban. Nem mintha áthatott volna ennek igazsága hanem egyszerűen, mert örökölt szerep volt az ilyen önértékelés, romantikus szegénységi bizonyítvány. Belemérülhetnék aztán meddő szóáradatba a folyóiratok lényegéről is. Hogy kirakat csupán egy folyóirat, csak megmutatója annak a szellemi áruraktárnak, amely

mögötte van. Vagy hogy a szellemi termékeknek, műveknek, alkotásoknak, eszméknek és feladatoknak processziójára, visszatérő jelleggel s hogy „a szelleméleti műhelyek pörölycsapásait zengi újra és örökké”. Ettől a szódagálytól egész az Arany János-i megfogalmazásig (feladata „versenyterét nyitni az írói nemes ambícióknak”) és a lexikális ridegségig mind-mind kínálkoznak a szavak ebben a számadásban... mégsem hiszem, hogy közelebb vinnének egyetlen lépéssel is az őszinteséghez.

Egyszerűen arról beszélek, amit Sz. barátom mondott, hogy elmennek események és problémák — kulturális életünk fontos és égető problémái — anélkül hogy a HID foglalkozna velük. S fel is sorolt hamarjában nyolc-tízet. S ennek a ténynek hiába szegezzük aztán ellene a megjelenés egész quantumát, a szakadékot nehézzé betölteni és áthidalni.

Hát hiszen igazsága van a barátomnak, sok igazsága. Pergetem a lapokat és elmarasztalom magam ilyen dolgokban, mint a könyvkiadásunk kérdése: abban nem voltunk elég kombattánsak, nem ragáltunk melegében. Aztán meg nincs kritikánk a lapok irodalmi oldalairól sem. Még nagyobb baj azonban, hogy sohasem követjük a könyvet az olvasóig, pedig azal leülni egy kicsit — az olvasóval —

és elbeszélgetni vele, milyen izgató lehet minden íróember számára. (Én csak a gimnazistáig jutottam el a magam könyvei ügyében, azok néha őszintén odamondogattak.) Nem volna utolsó dolog, bejárni a könyvtárat sem, megnézni ki mit olvas, milyen a könyvállomány, mit sóhajtozik a bajszos, símaképű vagy éppen szoknyás könyvtáros. Itt a gyermekirodalom, foglalkozott azzal valaki? Fordítunk magyarra rengeteg sok könyvet, magyarról is fordítunk szerb-horvát nyelvre, esett szó ezekről a fordításokról? A képzőművészeti rovat — kis átmeneti fellendülés után — visszaesett, a zene meg mintha nem is lenne egy idő óta!

S mégsem erre helyezem a hangsúlyt ebben a számadásban (milyen könnyű is a pontokat felsorolni s hálás is vagyok a fogyatékosok feltárásáért) én azokról az emberi motívumokról szólok, amelyek a kazalgyűjtő szívet betöltik. Hiszen, ha a folyóirat csupán „szépirodalmi, műve-

szeti és kritikai munkák közlésére szánt ívszám” lenne, amely felett a gondos és vezető kéz valamiféle mértékre ügyelne és — kész. Vagy figyelne a pontokat, a program pontjait s ha egy belőlük megvalósult, kistrigulázná elégedetten... milyen kétségmentés feladat is lenne a szerkesztés. S veszedelmesen hasonló ahhoz az iskolarendszerhez, amelyet osztályfőnökünk annakidején ezekkel a szavakkal magyarázott: tudsz? Nem tudsz! Megbuksz! Egy ilyen folyóiratnak — mint ahogy egy igazi iskolának is — lelke van. Lelke, nem a szó metafizikai értelmében, hanem abban, hogy életet és gondolkodást érzékeltetünk vele — lelke van, mint a tanteremnek, tele nebulókkal. Tele emberekkel, törekvésekkel, vágyakkal, szárnyalásokkal... Amíg egy-egy szám „összeáll”, hány kézirat indul meg, milyen láthatatlan bányásztörekvések fúrója vágkál különböző rétegekben s hányszor csapja oda az ember a kalapját indulatá-

Paul Gauguin

Csendélet

ban... hogy aztán felvegye megint és le-
törölgesse: szemei előtt portörölgetés köz-
ben ilyenkor feltűnik az a régi pertlín-
yakkendős sápadt ifjú, aki remegő szívvel
várta mindig a postát. Mert költőnek tud-
ta magát és várt örökké... a nyomtatott
betűt várta, amely őt egyszer igazolja.
(S hányszor bukott meg itéletével a szer-
kesztő!) Aztán jönnek az öreg harcosok,
az írás veteránjai, kézirattal. Kosztolányi
így jellemzett egyet:

*Kopaszodó, büszke apostol-homlokára
az élet
tette könnyes koszorúját, fölstenítve
ifjúkori álmát, amelyben egyre
jobban hisz...*

Csak azok, akikre legjobban számíthat-
nál, azok jönnek nehezen, azoknak te
mégy utána könyörgő szóval... S mégis,
ők együtt így, ők a folyóirat, ők a megje-
lenés: mindannyian. Mért csodák csodája,
ahogy nincs abszolút mérték úgy van egy
másik csoda az irodalomban: jön egyszer
egy ilyen pertlín-
yakkendős és ott a kezé-
ben a legszebb vers és a legszebb írás...
Jön egy ilyen veterán és kései dicsfénye
aranyat borít a tájra... Jön egy ismeret-
len, aki egyszer álmodott csak, de a kiáltó
szó benne — az az egy — szép és örök és
maradandó... Aztán jön a hétpróbás ru-
tinos, és ontja az írásokat vagy... két-
ségbeejt valami érzékenységgel... S az
egész forgatagban, a kéziratengerben, a
lelkek áramlásában a pislákoló fényben
meg kell látni a folyóirat jövő számát, új
arcát...

De még ha csak lelke volna a folyóirat-
nak és arca, de teste is van és köntöse.
Nem hiszem, hogy közületek sok tucat
ember együttesen, drágábban öltözködne
mint ő. Ezek a „ruhagondok” meg hogy ki
lesz aki megvarrja, kinyomja, vándorutast
fabrikál a szerkesztőből, aki kopogtatva
járja a nyomdaküszöbököt s keserű kép-
pel szorong a vonatfülkékben; kétségbe is
esne, de találkozik mindig egy sodródó
fiatallal, aki meghallgatja ugyan a sirá-
mokat, udvariás képpel, de aztán legyint,
hogy ez mind semmi. Hogy majd csak
lesz valahogy — amiben igaza is van —
viszont: kisímitja térdén a legújabb kéz-
iratot. Csak meg kell hallgatni, igen és az
embernek bízalom szökik a szívébe. Hogy
mindig lesznek szerkesztők, akik medi-
tálnak és kilincselnek s mindig lesznek
fiatalok és öregek, akik rajongva vetik a
lobogó sorokat s ők így együtt a folyóirat.

Sokat kérdezem magamtól, jobbak vol-
tak-e a folyóirataink, amikor a számadást

— jelentés, akkor így hívták — azzal
kezdtek, hogy: ezer valahány oldalon, eny-
nyi és ennyi rovattal, ilyen és ilyen probl-
émák feltárásával, ennyi alrovattal ezt
meg ezt a kérdést öleltük fel az elmúlt
esztendőben... A jelentések jobbak vol-
tak, a folyóiratok aligha. A konzerv na-
gyon hasznos találmány, az életet azon-
ban nem lehet megcímkezve a polcra he-
lyezni. Ő én még emlékszem azokra a
hosszú vitákra a tipikusról az irodalom-
ban, a fekete-fehér törvényszerűségéről s
mindarra, ami velejárója volt egy kor-
szaknak. Tíz esztendő fejlődése ismét
trónjára ültette az embert a művészi áb-
rázolásban. (A művész is hajós, aki víz-
bemártja evezőjét és nem mentes az
áramlásoktól... s milyen izgalmas egy
ilyen útkeresés a jobb révek felé).

A számadó most egyszerűen és emberi
hangon szólal meg — bár kötelességei a
társadalom felé ugyanazok — és bevallja,
hogy sok baja van a munkatársaival s
nyilván azoknak is vele. Boldogemlékű
Bródy Sándor, aki egymaga írt egy folyó-
iratot a Fehér könyv-et — végig egymaga
írta, maga is adta ki — ő ír le ilyeneket:
„Elégedetlenül veszem fel a tollat, hogy
odategyem a zárópontot e könyvek tizen-
kettedik kötete után... Több-kevesebb
inspirációval, több-kevesebb szerenóséval
alkotott irodalmi munkák gyűjteménye
lett a Fehér könyv s nem az a bátor új
szó, amivel tele voltam, amikor belekezd-
tem... Játékköveket dobáltam keresztül
a víz tükrén, azok csesztelték, cifrázták
a habokat, de a vizet nem zavarták meg.
Inkább engem izgatott fel és ejtett gon-
dolkozóba, hogy gyenge a karom, csekély
a bátorságom.” Hát hiszen ez lehet szer-
ényesség is, mondd — bár Bródy egyálta-
lában nem volt szerény ember — de azért
jó példa, kitűnő példa: a szerkesztő ott
sem volt megelégedve munkatársaival, ha
még ketten ugyanaz a személy, akkor
sem. (Vagy talán éppen azért?)

Mi is sokszor cseszteltük és cifráztuk a
habokat, anélkül hogy a vizet megzavar-
tuk volna. Nem csak a felsorolt problé-
mák mellett mentünk el — ezek egyrésze
a társadalmi helytállás körébe tartozik —
hanem adósok maradtunk az ábrázolás-
ban is. Meg aztán: olyan kényelmesek az
írásban azok a régi formák, olyan jó és
biztonságos befeküdni azok ágyába... Az
már esemény a kéziratok tömegében, ha
valaki új és szűzi partok felé akar ha-
józni...

Volt itt bizony mindenféle kisértetjárás
a Weltschmerzről az absztraktig, a parolá-
tól a feltétlenül rámutató helyzetudato-

sítésig — s éppen ebben a bűvös körben mutatkozott meg (ezt mint jellemzőt emlitem), hogy eszmeáramlatokban mennyire egyek vagyunk a délszláv népek irodalmával... az új írói nemzedék mutatta meg, amely mindenbe belekóstolt. Végül útkeresésnek bizonyult minden s kiderül hovatovább, hogy csak írói hangját keresi a tehetséges, a dilettáns pedig utánoz.

Mégis, a munkatársakkal való elégedetlenség konkrétabb szavakat is keres, mint általánosakat. S itt nagy panasz az egyoldalúság. Kialakult egy csodálatos krétakör ilyen fogalmakkal hogy: falu, város, természet... aztán: Vajdaság. Szegény Thurzó Lajos volt az egyetlen, aki például lantját néha vándorútra küldte a krétakörön túl (egy merevebb korszakban persze, a helyzettudatosítás állandó refrénjével). Amit fiatal költőink felfedeztek — s amiben nagyot is adtak — hogy a mérőönt az emberi lélek és az ember felé jobban lebecsülték; prózában azonban maradt a falu-város, meg a táj; legfeljebb korbelt távlatot kapott, messzi, földrajzit soha. Hiszen igaz, ez a szűkebb világunk sincs eléggé művészileg kiérlelve és kivetítve, mégis tény, hogy csak a legújabb írásokban akad néha ilyen távolabbi kirándulás... az se mindig szerencsés.

Külföldjáró írókról alig tudok, de közíróink közül sokan tettek meg nagyobb utat a világba. Mégis, soha összefüggő és irodalmi keresztmetszet nem érkezett senkitől. De még irodalmi értékű útlevel sem, irodalmi igényű exponálással.

Az egyoldalúság másik faja aztán a műfajszegénység. Mintha egy életre eljegyezték volna magukat a tárca-novellával, másik a lírai énjét csak szabályos versben tudja kifejezni. Igaz, a rovatok bőségét a szerkesztőnek kell biztosítani — de ilyen rovat-távlatban gondolkozni, kicsit az író feladata is. Nem tudjuk pontosan, mit keres az olvasó a HID-ban, biztos azonban, hogy a sokféle tálalás több réteget tesz kíváncsivá, azokat is akik a szokványos irodalmi formát átlapozzák.

Milyen unalmasan papolsz — mondaná Sz. barátom, aki ezt az egész számadást lelkemben megindította és folyton lökdös és bökdös a minél nagyobb őszinteség felé. Ó, hát hiszen ha a szerkesztő kiválhatna,

felülállhatna a kéziratok feletti ítélőszékében; ha nem ismerné ő maga is a betű megszállottságának vitustánc-érzését... ha nem fuldokolna a többivel együtt a kifejezésért, az emberinek kivetítéséért... ha nem állna kényszerűen és emberileg jólábon az íróval s nem tudná, hogy a szerkesztés egyben irodalompolitika... Ha lennének abszolút mértékek, centiméterrel vagy milligrammal lemérhető mértékegységek, ha lenne absztrak kritika, gyökvonás, vagy éféle. Ehelyett van egy csodálatos sakkta, ahol mindig mások a játékszabályok s örökké, mindig lépni kell; az örök időzavar veszélye — a kéziratot le kell adni — gyors érlelést szül a szerkesztőben is. Sodorja, viszi a lendület és ebben a furcsa, szimultán játékban születnek mind a lépések, amelyekért mind helytállás jár... Furcsa hát a számadás is, ha őszinte, éppen olyan, mint az alkotásért nyújtott felelősség: mindent lehet, csak indokolni nem...

És mégis!

Van egy kényelmes nyugati formula az ottani folyóiratoknál, amelyben szeretik feltüntetni, hogy a hasábjaikon megjelent szöveg egyedül az író nézetét adja és nem minden esetben fedi a szerkesztőség véleményét. Ezzel a generál szósszal öntenek le minden süttetet... éppen csak azzal maradnak adósok, feltüntetni, mikor és hol alkalmazandó ez a szemlélet, amely veszedelmesen hasonlít egy szónokhoz, aki hirtelen felemelkedve kijelentené: nem osztom saját nézetemet.

Ilyen eszmei megfutamodásokra nálunk nincs szükség; folyóirataink szándékukban sokkal letisztultabbak és arculatokban sokkal egységesebbek. A letisztult eszmei egyöntetűség persze még távolról sem jelentsen monotonizmust — mint ahogy ezen a téren nagyot lendültünk a művészi őszinteség és humánus felé.

Azért mondtam: és mégis! Az egészért ilyenképpen való helytállás — hogy lelkiismeretünk szerint ez a legjobb, amit minban sokkal letisztultabbak és arculatuk egész arcát, testét, lelkét és köntösét. S vele azt a szocialista humánusot, amelyet ki akarunk fejezni és hirdetni akarunk.

Majtényi Mihály